

VÝCHODNÍ KŘESŤANSTVÍ V MORAVSKÉM ZEMSKÉM MUZEU

Dne 25. 9. 2003 byla v Paláci šlechtičen Moravského zemského muzea v Brně slavnostně otevřena rozsáhlá výstava Východní křesťanství. Tato výstava, která je významnou součástí dlouhodobého muzejního projektu Světová náboženství, byla připravena ve spolupráci se Slovenským ústavem AV ČR a Jihomoravským krajem, pod záštitou místopředsedy vlády a ministra zahraničních věcí ČR Cyrila Svobody, ministra kultury ČR Pavla Dostála a Metropolitů pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku Nikolaje. Konala se u příležitosti významné události evropských dějin, 550. výročí pádu Konstantinopole. Autorsky se na přípravě výstavy podílela celá řada významných odborníků na danou problematiku, včetně zahraničních, organizačně, zejména osobou Oldřicha Neužila, zajišťovalo výstavu Moravské zemské muzeum.

Hned první část výstavy měla pro nás Moravany prestižní nádech, protože v ní byly představeny všechny jedinečné doklady raného křesťanství nalezené v centrech Velké Moravy. U většiny z nich samozřejmě není možné jejich spojení jen a jen s prostředím byzantské říše, nicméně značná část z nich pochází z rámce staroměstsko-uherskohradištské aglomerace. Především ze staroměstského pohřebiště „Na Valách“ pocházejí závěsné křížky a šperky s výzdobnými motivy v podobě křížů řeckého typu, další olovené i bronzové křížky jsou z nalezišť v historickém centru Uherského Hradiště. Výjimečné postavení náleží Sadům. V centru úvodního prostoru byly z kamenů v poměru jedna ku jedné vyskládaný nejen základy tamní kaple, ale i prezentován nový model představující objekty na sadské výšince v době jejího největšího významu. Tou dobou byla druhá polovina 9. století, kdy se zde předpokládá sídlo arcibiskupa Metoděje a často shledává i místo jeho posledního odpočinku. Právě učeným bratrům Konstantinovi a Metodějovi, vůdčím osobnostem byzantské misie, byla také věnována nemalá pozornost. Právě oni jsou tím fenoménem, který představuje spojovací článek mezi evropským východem a západem, mezi Velkou Moravou a Byzancí. Značný prostor byl věnován také nálezům z jiných významných vel-

komoravských center, především těm z Mikulčic. Křížky, kování opasku s vyobrazením kněze v adorujícím gestu a především pozlacená kování podobající se kodexům či knihám, to jsou jedinečné předměty, které coby originály spolu s ostatními unikáty nebyly v prostředí Moravy vystaveny již několik desetiletí. Následující část výstavy byla logicky věnována Byzanci, jako hlavní nositelce východního křesťanství v době po pádu východořímské říše. Tu plnila byzantská říše až do svého zániku v roce 1453. Celý jí věnovaný prostor byl koncipován jako interiér typického kopulovitého kostela, s nezbytným vyobrazením Krista-Pantokratora a sv. Bohorodičky, v jehož rámci bylo instalováno několik pozoruhodných předmětů. Ty představovala např. hliněná ampule ze 6.–7. století pocházející z hradu Rychleby, která byla plněna posvátnou vodou tryskající z pramene u hrobu sv. Menase, hlavního svatého egyptské koptské církve. Z dalších vystavených předmětů uvedme alespoň poklad stříbrných předmětů byzantského kovotepce ze 7. století nalezený u slovenské obce Zemianský Vrbovok a nebo kolekci zlatých byzantských mincí-solidů, na jejichž vyobrazeních se jasně zračí propojenost moci světské s mocí církevní, obojí pevně spočívající v rukou byzantských císařů. Pozdní byzantské křesťanství bylo prezentováno prostřednictvím posvátných obrazů, ikon, pocházejících ze sbírky Kondakova. Autory Byzance a Velké Moravy byli Vladimír Vavřínek a autor tohoto příspěvku. Následující části výstavy byly věnovány křesťanům v Egyptě, koptům a dějinám křesťanské církve v Etiopii. Autorsky jsou spojeny se jmény Luboše Kropáčka a Josefa Kanderta. Koptský Egypt byl prezentován hlavně prostřednictvím unikátních koptských látek, vlastně částí kněžských oděvů, pocházejících z 5. a 6. století. Etiopské křesťanství naopak ukazují novodobé obrazy a obrázky zachycující boj křesťanů s pohany, představeny však byly i předměty, které sloužily, často ještě v nedávné době, k liturgickým účelům, např. křížky, ale i bubínky a podobně. Vystavenými modely byly zachyceny unikátní, ve skále vytesané kostely ve tvaru křížů z Lalibely. Dodatečně obohatil výstavu ve zlatě zdobený exemplář Bible, kterou Karlové univerzité věnoval bývalý etiopský císař Haile Selasie. Pravoslavné církvi

v Gruzii a arménské apoštolské církvi, se bohužel, dostalo prezentace především formou dvojrozměrných vyobrazení, což mrzí zejména v případě Arménie. Málo se totiž ví, že právě na území dnešní Arménie bylo křesťanství jako oficiální náboženství uznáno jako vůbec první v rámci celého tehdejšího antického světa. Stalo se tak ještě před rokem 313 n.l., kdy ho v Mediolánu, dnešním italském Milánu, oficiálně uznal římský císař Konstantin, díky tomu označený za Velikého. Velmi zajímavá, zejména vzhledem k dnešnímu vývoji, byla část věnovaná blízkovýchodním křesťanům, neboť právě na Blízkém východě se vlastně křesťanství zrodilo. Nejstarší doklady tamního křesťanství se však ve výstavě neobjevily. Nahradily je naopak předměty dokumentující tamní křesťanskou současnost – dřevorytiny a řezby znázorňující Betlém a jesličky, a hlavně z perleti vyvedené vyobrazení Jeruzaléma. Autorsky byla tato část spojena se jménem Luboše Kropáčka. Další části výstavy byly věnovány pravoslavným církvím na Rusi a v Srbsku a jejím autory byli Pavel Boček, Václav Štěpánek a Slobodan Mileusnić, ředitel církevního muzea v Bělehradu. Hlavními vystavovanými předměty byly ikony, často velké umělecké hodnoty. Doprovázely je kněžské ornáty, liturgické knihy a některé další předměty, jako např. modely církevních staveb. Nežřídko, hlavně ty ruské, skončily ve výstavě poté, co sem byly předány celními orgány jako zabavené pašované zboží. Do jisté míry samostatnou částí výstavy byla prezentace řecká, kterou si tamní odborníci z Muzea byzantského umění v Thessalonikách přijeli sami vyaranžovat. Měla název „Postbyzantské ikony v Řecku: mezi tradicí a současností“. Jak už sám název napovídá, představeno bylo především ikonografické umění ze 17. století až po současnost, k němuž byl už v Řecku vydán speciální česko-řecko-anglický katalog. Autorem řecké části byl Stamatios Chondrogiannis. Z Rumunska dorazila na Moravu, opět nutno říci bohužel, jen část požadovaného materiálu, ta mladší. Ve vitrinách se proto ocitly především liturgické knihy a oděvy doprovázené obrazovou dokumentací. Většinou v nich byla zaznamenána nelehká nedávná minulost a poněkud světlejší přítomnost rumunské pravoslavné církve, přičemž téma bylo zpracováno Petrem Balcárkem a Manuelou E. Gheorghe. Konečně závěrečné prostory výstavy byly věnovány především pravoslavným církvím v českých zemích a na Slovensku. Modely, liturgické obrazy, iko-

ny, kněžské úbory a bohatý obrazový materiál dokumentovaly mnohdy pohnutý vývoj pravoslaví, včetně důsledků toho, že v pravoslavném kostele sv. Cyrila a Metoděje v Praze se ukrývali a nakonec byli i dopadeni a usmrceni vykonavatelé atentátu na říšského vedoucího SS Reinharda Heidricha. Represe a popravky kněží včetně patriarchy Gorazda, a následné pronásledování státními orgány v 50. letech to byly hlavní příčiny nelehkého působení pravoslaví v rámci někdejšího Československa. Ovšem mimo východních oblastí Slovenska. Odsud, od Svidníka, byl také do výstavy přenesen interiér typického pravoslavného dřevěného kostela z vesnického prostředí, včetně lavic a nezbytného ikonostasu s vyobrazeními svatých. Autory závěrečné části výstavy Východní křesťanství byli Pavel Aleš, Jan Břečka a František Gutek.

Z výčtu je zřejmé, že ne všechny země „východního křesťanství“ současnosti byly ve výstavě zastoupeny, scházely např. Ukrajina či Bul-

Z vernisáže výstavy Východní křesťanství. Výklad autora nad modelem církevního centra Velké Moravy na sadské výšině. V popředí významní představitelé pravoslavné církve včetně metropolitě Nikolaje, vpravo brněnský primátor P. Duchoň s manželkou, v pozadí starosta obce Modrá M. Kovářík a ředitel Archeologického ústavu AVČR v Brně doc. Dr. P. Kouřil, Csc. Foto S. Doleželová

harsko. Je to škoda, nicméně odráží se v tom i skutečnost, jakou měrou jejich zainteresovaní a o spolupráci požádaní státní zástupci a odborníci reagovali na oficiální žádosti adresované jim nezřídkem až z Ministerstva zahraničí České republiky. Zřejmá je také nestejná kvalita vystavených předmětů, neboť každý z vypůjčovateli shledával význam své účasti v něčem jiném, někdo aby vyzvedl historický význam, jiný naopak současný stav křesťanství ve své zemi. Spojit takovouto různost v jeden celek pak nebylo nikterak jednoduché. Přesto si dovoluji konsta-

tovat, že střední Evropa takto kvalitní prezentaci „východního křesťanství“ ještě nezaznamenala. Za dobrý vklad také považuji to, že se Moravskému zemskému muzeu podařilo shrnout všechny texty provázející výstavu v jednu byť nevelkou publikaci a dodat ji na pulty ještě před zahájením výstavy. To, co návštěvník nestihl přečíst při návštěvě výstavy, mohl si v klidu doplnit doma u kávy. Ten, kdo tak učinil jistě získal přinejmenším základní přehled o problému východního křesťanství.

Luděk Galuška